

שיר הזקנה בפונדק[1]

מיכאל אוהד

בא הזמן, הנה כך, זה הסוף, הנה כך פונדקית

מה עושים כאשר הוא מגיע?

מתקשטים, פונדקית, לפגישה חגיגית

עם הסוף המחכה ללא ניע.

קודם כל השיער

שילבין ויואר

והעור שייבש

רך וטוב – כמו קש –

והפה שילהט – כמו קרח.

ולזכור את כיבוי העיניים, וקר

שיהיה גם הדם.

איזה קור נהדר!

עוד פרטים יש, אך זהו בערך.

---

[1] נדפס בעיתון 'דבר', 21בדצמבר 1962

ולכן אם יוצאים למרחק, למרחק

יש לאמר את שבחו של הגוף הפונדק

שאחרי קצת שנים של סופה

הוא יפה כמו מפולת יפה

אך על אף חסרונות ופגמים

אין אחר במקומו – לפעמים

לפעמים, לפעמים

נמצאים אנו פה קצת ימים

נחפזים וטורחים והומים

ויוצאים בלי לחזור – לפעמים

כך פותח פזמונה של הפונדקית בהצגת "פונדק הרוחות" של נתן אלתרמן בתיאטרון "הקאמרי". חנה מרון היא הפונדקית, וחנה מרון מעדיפה לספר על תפקיד הפונדקית – על הפונדק עצמו ואורחיו הרוּחות יספרו אחרים: למה יש מחזאי ולמה במאי (גרשון פלוטקין?)

"אתה מכיר אותי. אני אוהבת לשבור לי את הראש. תפקיד קשה מעניין הרבה יותר מתפקיד המונח לך על הגוף מן הרגע הראשון. והפונדקית, זה תפקיד־עם־בעיות. קודם כל, לגמרי לא גדול מבחינה מכותית, ובכל זאת תפקיד־מפתח במחזה. ועל הצופה, מכל מקום, הוא צריך לעשות רושם. איך עושים זאת במעט הטקסט הכתוב? כאן נתמזל מזלי: המחזאי חי, יושב בינינו, בא לחזרות, אפשר לדבר אתו, להציע שינויים ולבקש תוספות.

"לתפקיד הפונדקית אפשר לגשת בכמה מישורים. קודם כל, זה אב־טיפוס של האשה 'השניה'. זו המושכת את הגבר בנשיותה, אך אינה מלווה אותו בחיים.

לפעמים היא מקריבה לא־פחות מן הרעיה והאם – אך לתגמול איננה זוכה. חננאל, הוא האמן וגיבור המחזה, עוזב את ביתו: היא נלווית אליו בחיפושיו ובלבטיו, באה כשהוא זקוק לה, והולכת שאינו רוצה בה. היא אינה מבקשת לעצמה שום פיצוי. לא מן החברה המסתכלת בה מגבוה, ולא מן הגבר שהיא אוהבת ובבשילו הקריבה הל. בא הרגע שהוא סולד בה – שואל מה היא נכרכת אחריו. אומר הוא: אני יכול לראות אותך בכל דמות, כמלכה וכמכשפה. משיבה היא: רק לא בדמות אם? והוא מודה, שאפילו בדמיונו אינו יכול לראות אותה מזקינה לצדו. אני חושבת שאין צורך בפירושים...

״אן עלי להזכיכר עוד דמות, פושט־יד שהוא למעשה המוות. פושט־יד זה הופך בהמשך המחזה לאימפרסריו של חננאל. הוא המושך בחוטים, הוא המוביל אותו, והוא גם קשור קשר בלתי־מנותק לפונדקית. הפונדקית – כך מספרת אגדה ישנה – אינה קיימת למעשה. פושט־יד זקן מושל בה, היא מין יצור שככזה הקיים רק בדמיונם של הבריות. יפה כשמסתכלים בה; כשאין מסתכלים בה, היא קליפה ריקה, וברגע שחננאל משתחרר מאדוניה פושט־היד, הוא משתחרר גם ממנה – והיא הופכת לזקנה בלה.

<u>זקנה הנאחזת בחיים</u>

כאן התלבטתי בבעיה אחרת: איך להמחיש זיקנה איומה זו, מוות איטי זה, בתמונה הקצרצרה שניתנה לי? חשבנו על כל מיני פתרונות: פעם הוחלט, שהפונדקית תופיע מכוסה למגרי – גם הפנים יכוסו בצעיף. לכאורה, פתרון לא רע, אך היתה סכנה שהקהל יתרכז בצעיף ובמסתתר מאחוריו: מה זה שם? פאַנתום האופרה, או משהו מזוויע מסוג זה? ביקשתי רשות מגרשון (פלוטקין) להופיע בפנים גלויים. לדידי זה לא מקל, כי אם מכביד. צריך לעשות איפור חדש, ואני די עצלנית בעניינים אלה. מכל מקום אני רוצה להישאר בדמותי, ולא לגלם איזו קבצנית מן ״הדיבוק״.

״את המודל שלי לפונדקית שהזיקנה קפצה עליה מצאתי לפני חודש ימים בניו־יורק. ב׳לינקולן סנטר׳ החדש. לקונצרט הערב נמכרו כל הכרטיים, הלכנו לשמוע קונצרט בשעות אחר־הצהרים. לפני הקונצרט נכנסנו למסעדה, שם בלינקולן־סנטר. המסעדה היתה מלאה נשים זקנות. ליד שולחן אחד סמוך לשלנו ישבה גברת זקנה־זקנה. אולי בת מאה. מכל מקום, לא היתה חסרה הרבה למאה, זו כבר לא היתה אשה. זו היתה

מין ציפור כזאת. כולה מקומטת, עיניים נפוחות. אבל מאופרת, מהודרת, פרוות־מינק ואודם על הלחיים. היתה שם גם איזו מלווה צעירה שטיפלה בה, החזיקה בה והאכילה אותה. מאד היה מתשחק לי לשחק אותה בתמונה האחרונה שלי ב״פונדק הרוחות״, אך מיד היו מתנפלים עלי ואומרים, שאני מגזימה, שלא ייתכן, שאין יצור כזה בשום מקום. משום כך החלטתי לא לשחק את כל האמת, אלא להסתפק ברמז. אך קסם לי הרעיון של אותה זקנה הנאחזת בצפרניה בחיים ואני אשתמש בו.

״אך בזאת עוד לא תמו הבעיות שלי. יש גם שאלה של הגשת טקסט. זה טקסט שירי. יש בו הרבה רגש, הרבה פיוט, הרבה דמיון, בקיצור, זה טקסט בזכות עצמו. השחקן לא רק שאינו חייב להוסיף משלו, אלא אפילו, לפעמים, ללכת נגד הטקסט. מבחינה מסויימת זה מזכיר את תפקיד השחקן במחזות של ברכט — אני מימי עוד לא שיחקתי בברכט — נכון?״ (אני עושה חשבון קצר: ״הקאמרי״ הציג עד כה רק שניים ממחזותיו של ברכט, ״הנפש הטובה״ ו״גאליליאו״, והיא לא השתתפה לא בזה ולא בזה).

״חבל מאד״, אומרת חנה מרון. ״צריך לנסות פעם, ואם אנסה אשתמש בלקח שלמדתי בעבודה על תפקיד הפונדקית.

״בעית הבעיות היא, כמובן, מיזוג היסודות השונים ליחידה אחת. כשעבדנו על נורה, אמר לי הבמאי, קורט הירשפלד: אינך יכולה לשחק את הדמות שכבות־שכבות — מן השכבה השניה יפסיק הקהל לראות ולהבין, עליך להראות את תכונותיה של נורה זו בצד זו. וכך אני נוהגת גם הפעם״.

כאמור, תפקידה של הפונדקית, האשה הנצחית, אשת־הבוהמה שעל שמה גם נקרא פונקד הרוחות, הוא פונדק האמנים, הוא למעשה אפיזודי, הצד תפקידים גדולים הרבה יותר: חננאל האמן (יוסף ידין), נעמי אשתו (נינט דינר) ופושט־היד ההופך לאימפרסריו (זלמן לביוש). עצם האפיזודיות של התפקיד עוררה בעיה נוספת: הפונדקית הצעירה והמקסימה הופכת במפתיע לזקנה בלה. כדי לגשר על המעבר החד ביקשה חנה מרון מאלרתמן, שיכתוב לה פזמון על הפחד מפני הזיקנה בלבה של כל אשה. הוא כתב, והרי הבתים האחרונים של שיר הפונדקית:

והלילה שקט והלילה מואר כתמיד,

כי תמיד הוא אורחים מארח.

ונדלקת עליו כמנורה עניקת

הלבנה, המכונה גם ירח.

עד הסוף מאירה היא יפה ושמחה

ובסוף מדביקה היא כמין מסכה

קצת זרה כאמור ומוזרת

מסכה נפלאה

חגיגית חגיגית

רק דוממה מדי

וחיוורת כסיד

או כאיזו תרכובת אחרת.

ולכן אם יוצאים למרחק למרחק

יש לזכור את בשחי העולם הפונדק

המכיל בערבוב ממוזג

עצבון ושמחה מלוא השק

כי שני אלה בתור תאומים

קיימים לעולם – לעפמים.

לפעמים לפעמים

נמצאים אנו פה קצת ימים

נחפזים וטורחים והומים

ויוצאים – וחוזרים

לפעמים.